

Hogyan oldja fel a Bhagavad-gītā a vallásháború látszólagos erkölcsi ellentmondásait?

H. H. Śivarāma Swami

*om ajñāna-timirāndhasya
jñānāñjana-śalākayā
cakṣur unmīlitam yena
tasmai śrī-gurave namaḥ*

„Tiszteletteljes hódolatomat ajánlom lelki tanítómesteremnek, aki a tudás fáklya-lángjával felnyitotta tudatlanságtól vak szememet.”

Azt hiszem, sokan hallottak már a *Bhagavad-gītāról*.¹ A *Bhagavad-gītā* a védikus irodalom egyik legfontosabb összegzése, a *Mahābhārata* része, a Kṛṣṇa-tudatú filozófia, azaz történetileg a *gauḍīya-vaiṣṇavizmus* alapja. Ötezer évvel ezelőtt az Úr Kṛṣṇa beszélt el, aki a Gītā hétszáz versén keresztül

magyarázta el a védikus filozófiát. A probléma már ott felvetődik, hogy maga a történet egy csataterén zajlik. Mindkét oldalon a király seregei állnak: az egyik Arjuna és a Pāṇḍava-hercegek, a másikon a Kauravák, ugyanannak a családnak a sarjai. Arjuna – amikor az ellenség táborában észreveszi saját rokonait – kijelenti, hogy nem akar harcolni. Kṛṣṇa a *Bhagavad-gītān* keresztül győzi meg arról, hogy nem szabad megfutamodnia a háborútól, s elmagyarázza neki erkölcsi jogait és kötelességeit.

De hogyan fér össze a vallás a háborúval? Ez a kérdés sokszor felmerül, nemcsak a *Bhagavad-gītával* kapcsolatban, hanem általában is. Az utóbbi néhány száz évben nagyon sok vallásháború zajlott le; ezeket most nem fogjuk részletesen tanulmányozni, csupán a kuruksetrai csatát emeljük ki, ahol az Úr is küzdött, s ennek vizsgáljuk meg a morális hátterét. Engedjék meg, hogy a továbbiakban elemzésem alátámasztására néhány mondatot szanszkrit nyelven idézzek. A *Bhagavad-gītāt* az Úr Kṛṣṇa azzal kezdi, hogy elmagyarázza: *nāsato vidyate bhāvo nābhāvo vidyate sataḥ* (2.16), vagyis hogy kétféle erkölcsi norma létezik: a relatív és az abszolút. A relatív erkölcs az evilági időhöz és helyhez – általában véve az ideiglenesen létező evilághoz – kötődik, míg az abszolút erkölcs mind erre, mind az ezen túl létező örökkévaló lelki világra érvényes. A kettő nagyon érdekes viszonyban áll egymással. A nyolcadik fejezet végén Kṛṣṇa elmagyarázza: *vedeṣu yajñeṣu tapaḥsu caiva dāneṣu yat puṇya-phalaṁ pradiṣṭam* (8.28), azaz az abszolút (örök) erkölcs a magasabb rendű, ami irányítja, meghatározza a relatív

¹ Elhangzott Kaposváron, 1995 augusztusában az „Erkölcs és változás” című konferencián.

(átmeneti) morált. Itt a „meghatározza” szó azt jelenti, hogy az abszolút erkölcs az alapja, a forrása a relatívnak, amit, ha kell, „felülírhat”.

Az erkölcsöt, a morált nagyon sokféleképpen lehet definiálni. Nézzük meg, milyen meghatározást találunk a *Bhagavad-gītā*-ban. Kṛṣṇa már az első néhány versben megadja a választ. Azt mondja: *sva-dharmam api cāvekṣya na vikampitum arhasi* (2.31), vagyis az erkölcs Kṛṣṇa szavai alapján nem más, mint a *sva-dharma*. A *sva* azt jelenti, hogy „saját”; a *dharma* meghatározása egy kicsit összetettebb feladat. Ez egy olyan szó, amelynek más nyelvekben nincs pontos megfelelője. Ilyen például a *prema* szó is, melyet angolul „love”-nak, magyarul „szeretet”-nek fordítunk, de igazából egyik sem feddi a valódi jelentést. Hasonlóképpen a *dharma* szónak sincs tökéletes megfelelője, „vallás”-nak vagy „kötelesség”-nek szoktuk fordítani. Talán példákon keresztül jobban megvilágíthatjuk a fogalmat. A *dharma* az, ami nem választható el egy dolog lényegétől. Például a víz *dharmája* a folyékonyság, a tűzé a fény és a hő. Ezek a tulajdonságok nem választhatók el maguktól a dolgoktól (*sva*). Ez nemcsak élettelen dolgokra, hanem élőlényekre, többek közt az emberre is vonatkozik: ami nélkül valaki nem létezhet, az a *dharmája*. A *Gītā* szerint akkor nevezünk valakit erkölcsösnek, ha követi a *sva-dharmáját*. Az erkölcs tehát nem más, mint a *sva-dharma*.

Ha valaki (vagy valami) végrehajtja a saját kötelességét, az más szóval: szolgálat. A „szolgálat” egy nagyon tág fogalom. A világban mindenütt azt tapasztaljuk, hogy mindenki, függetlenül attól, hogy milyen helyzetben van, akár világi, akár transzcendentális síkon, szolgálatot végez valakinek. Vagy saját magának, vagy másoknak – a családnak, a társadalomnak, az országnak, vagy akár a kutyájának. A lényeg tehát, hogy valakit mindig szolgálunk. Ez alapján talán pontosabb képet alkothatunk arról, mit is jelent ez a *sva-dharma*. A továbbiakban mindkét kifejezést két-két szempont szerint határozzuk meg:

Sva:

- a) Külső feltételektől (testtől, társadalmi helyzettől stb.) függő, evilági önazonosság.
- b) Örök, felszabadult önazonosság.

Dharma:

- a) Külső feltételek által meghatározott, átmeneti jellegű szolgálat (a testnek és a társadalmi helyzetnek megfelelően – *varṇāśrama* rendszer)
- b) Felszabadult (közvetlenül Istennek végzett) szolgálat.

Látjuk tehát, hogy az erkölcsnek kettős természete van: az egyik átmeneti, a másik örök. Akkor hát vajon mi határozza meg ezt a *dharmát*, azaz „szolgálatot”? A *Bhagavad-*

gītāban az Úr Kṛṣṇa elmagyarázza, hogy tudnunk kell, mi az, amit megtehetünk, és mi az, amit nem, illetve mi az, ami javasolt a számunkra, és mi az, ami tiltott (*pravṛttiṁ ca nivṛttiṁ ca* 16.7). Ettől függ, hogy mi a helyes *dharma* – munka, szolgálat, kötelesség –, s ez fogja meghatározni, hogy ki számít erkölcsösnek. Vegyünk egy példát az átmeneti, azaz evilági *dharmára*, munkára. Ezt szakszóval *varṇāśrama*-rendszernek nevezzük, amit manapság gyakran – tévesen – a kasztrendszerrel azonosítanak. (A kasztrendszer a *varṇāśramának* csupán egy megcsontosodott, torz formája; a *varṇāśrama*-rendszerben betöltött szerep eredetileg nem születési előjogoktól, hanem lelki képességektől függött.) Kṛṣṇa a *Bhagavad-gītā* negyedik fejezetében elmagyarázza, hogy *cātur-varṇyam mayā sṛṣṭam guṇa-karma-vibhāgaśaḥ* (4.13). A versben szereplő *guṇa* és *karma* szavak azt jelentik, hogy mindenkinek a természetének megfelelő módon kell cselekednie, szolgálatot végeznie. A „természet” itt az egyén vágyait, beállítottságát, képességeit jelenti. A szolgálaton belül létezik két újabb kategória: az egyik az élethelyzetre (*āśrama*) vonatkozik, ami alapján megkülönböztetünk cölibátusban élő tanulókat (*brahmacārī*), családosokat (*grhastha*), visszavonultakat (*vānaprastha*) és a világi életről lemondottakat (*sannyāsī*), a másik pedig a foglalkozásra (*varṇa*), mely szintén négy osztályra oszlik: dolgozók (*śūdra*), kereskedők (*vaiśya*), hadvezérek és vezetők (*kṣatriya*), valamint értelmiségiek és tanítók (*brāhmaṇa*). A *Bhagavad-gītā* szerint tehát ezek a tényezők határozzák meg az átmeneti vagy evilági szolgálatot.

A tizenkettedik fejezetben találhatunk egy leírást arról, hogy melyek azok az általános erkölcsi szabályok, amelyek mindenkire vonatkoznak: „*Aki nem okoz gondot senkinek, akit senki nem zavar, s aki boldogságban és boldogtalanságban, félelemben és aggodalomban egyaránt rendíthetetlen, az nagyon kedves Nekem*” (12.15). Ezek tehát azok az általános erkölcsi normák, amelyek függetlenek az ember természetétől, munkájától stb. Ezen túlmenően azonban léteznek bizonyos morális elvárások attól függően is, hogy ki melyik társadalmi osztály tagja. A tizennyolcadik fejezetben például Kṛṣṇa beszél a *brāhmaṇákról*. Kijelenti, hogy a *brāhmaṇa* erkölcsi helyzete az, hogy *śamo damas tapaḥ śaucaṁ kṣāntir ārjavam eva ca jñānaṁ vijñānam āstikyam* (18.42), vagyis hogy nyugodt, tiszta, türelmes, rendelkezik azokkal a jó tulajdonságokkal, melyeket általában azokban találunk meg, akik az Abszolút Igazság után kutatnak, akiknek az igazság az életcéljuk. A *kṣatriyákra*, harcosokra viszont más erkölcsi törvények vonatkoznak. Arjuna harcos volt, ezért Kṛṣṇa közli vele, hogy egy *kṣatriya* számára nem erkölcstelen dolog a harc. A *śānti*, azaz a békesség egy *brāhmaṇa* esetében erkölcsös attitűd, ugyanakkor a *kṣatriya* számára a harc az erkölcsi norma.

Az átmeneti vagy evilági morális törvényekre vonatkozóan Kṛṣṇa a tizenharmadik fejezetben kifejti az *ahiṁsā* elvét (13.8). Az *ahiṁsā* szó sokak által ismert. A buddhizmus egyik közismert tétele, hogy *ahiṁsā sarva bhūtānām*, azaz „ne kövess el erőszakot senki ellen”. Egyfelől tehát látjuk, hogy Kṛṣṇa harcra buzdítja Arjunát, másrészt viszont kije-

lenti, hogy a *brāhmaṇák* éke a békesség, ugyanakkor pedig általános érvényű utasításba adja, hogy az erőszakmentesség mindenkinek erkölcsi kötelessége. Hogyan lehet akkor ezeket a világi, azaz átmeneti erkölcsi ellentmondásokat feloldani? Ezt a kérdést kétféleképpen közelíthetjük meg. Az egyik megoldás, hogy az egyén és a körülmények ismeretében felállítunk egy fontossági sorrendet, a másik, hogy megállapítjuk, mi az abszolút erkölcs, ami – ahogy már korábban is említettük – tulajdonképpen irányítja, meghatározza a relatívát. Először vizsgáljuk meg az első alternatívát, azután pedig a másodikat.

Az átmeneti megoldásra vonatkozóan Kṛṣṇa a harmadik fejezetben ismét elmondja, hogy *śreyān sva-dharmo viguṇaḥ* (3.35). *Sva-dharma*: újra ugyanazok a szavak. A *śreya* arra utal, hogy a legjobb az, ha valaki a saját kötelességét végzi, mert akkor biztos, hogy az erkölcs útján jár. E mellett akkor is ki kell tartania, ha más munkáját esetleg jobban el tudná végezni. Nagyon fontos tehát, hogy az ember tisztában legyen a rá vonatkozó erkölcsi követelményekkel. Amikor ellentmondásba keveredik az *ahimsā*, azaz az erőszakmentesség elve, valamint Kṛṣṇának a harcra vonatkozó utasítása, meg kell vizsgálnunk, hogy az illetőre társadalmi beosztása szerint milyen erkölcsi elvárások vonatkoznak. Kṛṣṇa azt mondja, hogy a harc kötelessége egy harcosnak, sőt az *akīrti ca* kifejezéssel arra is figyelmezteti Arjunát, hogy ha feladja a küzdelmet, el fogja veszíteni az emberek előtt a hírnevét és a becsületét. Amennyiben nem a rá vonatkozó erkölcsi normáknak megfelelően cselekszik, tette immorális lesz, sőt nemcsak immorális, hanem egyenesen bűnös. Ebből kiderül, hogy társadalmi helyzetüktől függően az emberekre más-más erkölcsi szabályok vonatkoznak. A látszólagos ellentmondásokat tehát úgy oldhatjuk fel, ha megállapítjuk, hogy mi az illető társadalmi helyzete.

A második lehetőség az, hogy megvizsgáljuk, mi az örök, az abszolút erkölcsön alapuló megoldás. Nézzük meg, miként határozza meg a *Bhagavad-gītā* az örök erkölcs fogalmát. Kṛṣṇa két helyen is majdnem ugyanazokkal a szavakkal fogalmaz. Arra kéri Arjunát: *man-manā bhava mad-bhaktō mad-yājī māṁ namaskuru*. „Mindig gondoldj Rám, légy a szolgám, hódolj meg Elöttem” (9.34, 18.65). Nagyon világosan elmondja, mik azok az örök erkölcsi követelmények, amelyek egy transzcendentalistára érvényesek. Itt szeretném megjegyezni, hogy amikor Kṛṣṇa nevét említjük, Istenről beszélünk. Isten egy, de a különböző kultúrköröktől függően nagyon sokféle neve van, pl. Allah, Jehova, Buddha. A *Bhagavad-gītā*nak Kṛṣṇa az elbeszélője, s mindegyik fejezet úgy kezdődik, hogy *śrī bhagavān uvāca*, vagyis „az Istenség Legfelsőbb Személyisége így szólt”. Itt tehát nem valami különleges, egyedi Istenről van szó, hanem ugyanarról az abszolút lényről, akit a különböző vallások más-más néven szólítanak meg. És mivel Isten a Teremtő, nem hagyhatjuk figyelmen kívül az utasításait, mert ebben a teremtésben minden az Ő tulajdona: a testünk, a világ, a benne lakozó élőlények. Ő adja a törvényeket, Ő határozza meg, hogy mi erkölcsös és mi nem. Kṛṣṇa a tizenkettedik fejezetben elmondja, hogy milyen erkölcs vonatkozik azokra, akik közvetlenül szolgál-

ják Istent: „Aki nem irigy, hanem minden élőlény kedves barátja, nem képzelet tulajdonosnak magát és mentes a hamis egótól, boldogságban és boldogtalanságban egyaránt kiegyensúlyozott, türelmes, mindig elégedett, önfegyelmezett, nagy elszántsággal végzi az odaadó szolgálatot, valamint elméjét és értelmét Rám szögezi, s az Én *bhaktám* – az nagyon kedves Nekem” (*Bhagavad-gītā* 12.13–14).

Itt tehát újra a szokásos ellentmondásba ütközünk: Kṛṣṇa elmondja, hogy az erőszakmentesség mindenkinek a kötelessége (*ahimsā sarva bhūtānām*), ugyanakkor személyesen utasítja arra Arjunát, hogy harcoljon (*yudhyasva vigata-jvaraḥ*, 3.30). Ám Kṛṣṇa azt is elmagyarázza, hogy ha maga a Legfelsőbb Személy, az eredeti Teremtő ad egy utasítást, akkor azt kötelességszerűen követni kell. Ez a legmagasabb rendű erkölcs, amely felülírja a többi. Az embernek tehát általában erőszakmentesen kell élnie, de ha valamilyen utasítás közvetlenül a Legfelsőbb Személytől jön, akkor nyilvánvalóan az az abszolút erkölcs. Ez a *Bhagavad-gītā* végkövetkeztetése. Kṛṣṇa szavaival élve: *sarva-dharmān parityajya mām ekam śaraṇam vraja* (18.66). Az imént már meghatároztuk, hogy mi a *dharma* és mi a *sva-dharma*. Kṛṣṇa itt azt kéri, hogy *sarva-dharmān parityajya*, vagyis „hagyj fel mindenféle *dharmával*”. Itt újra felmerül egy kérdés. Kṛṣṇa eddig tizennyolc fejezeten keresztül magyarázta, hogy milyen fontosak a világi (átmeneti) és az örök erkölcsök, itt pedig arra kéri Arjunát, hogy hagyjon fel minden erkölccsel. Azt mondja neki, hogy ha nem tudja feloldani a harc és a béke közti ellentmondást, ha felőrlik e szélsőségek, akkor ne vegye őket figyelembe, hanem egyszerűen hódoljon meg Neki (*mām ekam śaraṇam vraja*), vagyis tegye azt, amit Ő kér tőle. Amikor az Abszolút Igazság személyesen mondja meg, hogy mit tegyünk, azt *śaraṇamnak* vagy *śaraṇāgatinak* nevezik, ami annyit jelent, hogy meghódolni Isten előtt. A *Bhagavad-gītā* szerint ez a legfőbb erkölcsi irányelv, ez alapján lehet minden más morálról eldönteni, hogy helyes-e vagy helytelen.

A végkövetkeztetés tehát az, hogy minden erkölcsi norma célja az, hogy meghódoljunk az Abszolút Személy előtt, aki a világon minden lény teremtője. Tőle származunk mi is és a testünk is. Ez az eredeti erkölcs, ebből ered minden más relatív és abszolút norma, ami ebben a világban létezik. De hogyan lehet valaki erkölcsös? A *Bhagavad-gītā* azt tanácsolja, segítségképpen forduljunk a szentírásokhoz, vagyis az abszolút szintről származó abszolút értékű, örökérvényű információkhoz. Ez lehet a *Bhagavad-gītā*, vagy bármelyik más szentírás. Kṛṣṇa elmagyarázza, hogy ha valaki nem fogadja el a hiteles szentírásokat (*yaḥ sāstra-vidhim utsṛjya*, 16.23), akkor el fog tévedni, nem fogja tudni, melyik irányba menjen. A mai kort jellemző vég nélküli elméleti spekulálgatás a *Bhagavad-gītā* szerint nem nyújt támpontot az abszolút, de még a relatív erkölcsök megértésében sem. Valódi tudás, *jñāna* az, amikor valaki megérti, hogy mi a különbség a test és a lélek között. Ez az alapja a *Bhagavad-gītā* tanításainak: *dehino 'smin yathā dehe* (2.13), nem vagyunk azonosak ezzel a testtel, amely csupán

egy eszköz. Mi eredetileg lelki lények vagyunk. Éppen ezért, amikor meghatározzuk, hogy mi az önazonosságunk (*sva*), ebből a tényből kell kiindulnunk. Ennek tudatában kell lennünk mind az átmeneti, mind az örök erkölcsi gyakorlatban.

Cātur-varṇyam mayā sṛṣtam, vagyis szükség van egy közös társadalmi célra. A védikus tanítás szerint ez a cél nem más, mint az Abszolút Igazság felé való törekvés. S kik azok, akik szem előtt tartják a célt, akik irányítják a társadalmat? Kṛṣṇa elmagyarázza, hogy ezek a *rāja-ṛṣik*, vagyis azok a királyok, politikusok, akik mások vezetése érdekében valamilyen pozíciót, felelősséget fogadnak el: nekik a legmagasabb rendű erkölcsöt kell képviselniük, nemcsak relatív, de abszolút értelemben is. A vezető csak olyan irányba tudja vezetni alattvalóit, amilyen irányba ő maga is halad; ha közben másfelé igyekszik, útmutatása semmit sem ér.

Kṛṣṇa elmagyarázza, hogy az a tisztító folyamat, amely által a relatív erkölcs az abszolút erkölcs irányába fejlődik, a *satatam kīrtayanto mām* (9.14), vagyis Isten szent neveinek ismételtetése. Ez egy tiszta és egyetemes formula: függetlenül attól, hogy az ember milyen vallást gyakorol, általa meg tudja tisztítani magát azoktól a tulajdonságoktól, melyek akadályozzák az anyagi ragaszkodások alóli felszabadulását. Ez a lelki és filozófiai alapja annak, hogy a Kṛṣṇa-hívőket gyakorta látjuk énekelni a Hare Kṛṣṇa *mahā-mantrát*. Isten szent neveinek kimondása és éneklése még akkor is eredményes, ha azt egy bűnös, minden erkölcsi értéket nélkülöző illető teszi. Jó példa erre Vālmīki Muni esete. Vālmīki, akit a *Rāmāyaṇa*, az egyik legősibb indiai eposz költőjeként ismerünk, eredetileg egy közönséges gyilkos volt, de abban a szerencsében részesült, hogy tanúja lehetett az Úr Rāmacandra – az Úr Kṛṣṇa inkarnációja – kedvteléseinek. Egy nap elment hozzá a nagy bölcs, Nārada Muni, és arra kérte, hogy jegyezze fel Rāmacandra tetteit. Vālmīki így válaszolt:

- Én egy gyilkos vagyok, az egyetlen erkölcsi törvény, amit ismerek, a pusztítás. Hogyan is írhatnék egy ilyen mélyen vallásos, lelki és filozófiai művet? Én erre nem vagyok képes.
- Jó – mondta a bölcs – , akkor csak mondogasd Isten nevét, mondd, hogy *rāma*, s idővel majd képessé válsz a feladatra.
- De én olyan bűnös vagyok, hogy még ezt sem tudom megtenni.
- Ha ez sem megy, akkor ismételd azt, hogy *marā, marā*. – (A *marā* szanszkritul halált jelent.)
- Ez már menni fog – derült fel Vālmīki, és hozzálátott a nevek ismétléséhez.

De ugye, ha sok *marā* szót mondunk egymás után, abból egy idő után *rāma* lesz, ami Isten egyik neve. Így a gyilkos fokozatosan megtisztult, és képessé vált arra, hogy megírja a történelem egyik legcsodálatosabb eposzát. A történetben tehát Nārada Muni kérésére, Rāma nevének ismételtetése révén Vālmīki bensejében fokozatosan megnyilvánultak az átmeneti és az abszolút erkölcsi normák.

Általános szabályként megállapíthatjuk, hogy a látszólagos ellentmondásokat úgy hidalhatjuk át, ha megismerjük a helyes átmeneti megoldást, vagy pedig követjük az örök törvényeket. Az átmeneti sohasem mondhat ellent az abszolútnak, az örök viszont felülírhatja az átmeneti erkölcsi normákat. Példaként ismét egy történetet szeretnék idézni. Amikor a kuruksetrai csatában már mindkét sereg szinte teljesen elpusztult, kérdéssé vált, hogy végül mi lesz a harc kimenetele. A jámbor Pāṇḍavák minden erejüket latba vetették, de sehogy sem tudtak felülkerekedni a Kauravákon. Ekkor Kṛṣṇa rájött, hogy ha a Kauravák megtudnák, hogy legfőbb harcosuk, Aśvatthāmā meghalt, minden reménységük elszállna, és feladnák a harcot. Aśvatthāmā azonban nemhogy nem halt meg, de kitűnő erőben volt. Kṛṣṇa arra ösztökélte az igazmondásáról híres Yudhiṣṭhira Mahārāját, hogy kiáltsa azt: Aśvatthāmā halott. Yudhiṣṭhira persze tiltakozott, hiszen a vallás elvei szerint egy igaz *brāhmaṇa* vagy *ksatriya* sohasem állíthat valótlant, ő pedig páratlanul vallásos király volt. Ám Kṛṣṇa nem tárgított, mert ezen múlt a győzelem. Yudhiṣṭhira végül kötélnek állt. Kapóra jött, hogy éppen akkor pusztult el egy Aśvatthāmā nevű elefánt, így Yudhiṣṭhira azt kiáltotta: „Aśvatthāmā, az elefánt, meghalt!” Persze az „elefánt” szót csak a foga közt suttogta, s a Pāṇḍavák e transzcendentális fogással végül megnyerték a csatát. Kṛṣṇa tehát az abszolút erkölcs nevében felülbírálta az átmeneti normákat.

A vallásháború tehát helyénvaló abban az esetben, ha a legjobb átmeneti megoldás nem mond ellent az örök normáknak, az Abszolút Igazságnak. De mi történik akkor, ha nincs jelen Kṛṣṇa, azaz nincs mellettünk Isten, aki megmondhatná a helyes választ? Ebben a helyzetben a szentírások szerint Isten tökéletes, tiszta hívére kell hallgatnunk, akinek a vágya nem különbözik Isten (Jehova, Kṛṣṇa, Allah, Buddha stb.) akaratától.

Az erőszakmentesség elve nemcsak a *Bhagavad-gītā*ban fogalmazódik meg – ez az egyik legáltalánosabb erkölcsi norma. Azonban a legtöbb élőlény nem vallásháborúban, sőt még csak nem is háborúban pusztul el. A statisztikai adatok szerint például minden évben legalább négyszázmilliárd állat pusztul el. Miért? Csak azért, mert a mi felfogásunk szerint semmiféle morális akadályba nem ütközik, ha állatokat ölünk meg csupán a nyelvünk elégedetté tétele kedvéért. A *Bhagavad-gītā* végén Kṛṣṇa azt mondja Arjunának: „immár elmagyaráztam neked, mi az abszolút erkölcs – most cselekedj belátásod szerint”. Arjuna követte, amit Kṛṣṇa mondott. Tehát az egyik oldalon ott volt a *Bhagavad-gītā*, vagyis az elv, a filozófia, a teória, a másik oldalon pedig a gyakorlat. Ez ugyanolyan, mint hogy mi itt ülünk és az erkölcsről beszélgetünk – de mi az, amit a gyakorlatban meg is teszünk ezért? Erkölcsünk emelése érdekében szeretnék egy nagyon alázatos kérést megfogalmazni. Nagyon egyszerű és áldásos lépés lehetne, ha nem okoznánk semmilyen kellemetlenséget nemcsak testvéreinknek, az embereknek, hanem az ártatlan állatoknak sem, akik velünk együtt élnek ebben a világban. Nagyon szépen köszönöm a figyelmüket.